

ΑΝΤΟΝ ΠΑΝΕΚΟΥΚ

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ

Πρώτη δημοσίευση: Περιοδικό *Funken*¹ 5, Nr. 11., 1954²

Ο σύντροφος Πάνεκουκ μαζί με το άρθρο του έστειλε και ένα συνοδευτικό γράμμα, από το οποίο παραθέτουμε ένα τμήμα ως εισαγωγή.

"Διάβασα διάφορα άρθρα του περιοδικού *Funken* με μεγάλο ενδιαφέρον, αλλά όχι πάντα με χαρά. Πρέπει να δώσω βέβαια δίκιο στη θέση πολλών συνεργατών σας, ότι δηλαδή λείπει η μαρξιστική βάση μιας ορθής σοσιαλιστικής πρακτικής. Καθώς στα νιάτα μου συμμετείχα στο γερμανικό σοσιαλιστικό κίνημα (από το 1900, πρώτα στην Ολλανδία, και αργότερα στην ίδια τη Γερμανία), μου φαίνεται εντονότατη η διαφορά με το σήμερα. Αυτό δεν πρέπει να εκπλήσσει κανέναν, καθώς από τότε οι γερμανοί εργάτες είχαν να υποφέρουν πρώτα το ρεφορμισμό και τον παγκόσμιο πόλεμο, έπειτα τα 15 χρόνια κοινοβουλευτισμού, και τέλος το πνευματικό κενό με τον Χίτλερ. Ταυτόχρονα, η παλαιότερη γενιά φενακίζόταν όλο και περισσότερο από τη μπολσεβίκικη διαστρέβλωση του μαρξισμού. Κατά συνέπεια οι τωρινοί γερμανοί σοσιαλιστές που επιθυμούν να δημιουργήσουν νέες βάσεις μέσα από μια ριζική θεωρητική ανάπτυξη έχουν δυο βήματα να κάνουν: πρώτα, έχουν να φτάσουν το επίπεδο της θεωρητικής συνείδησης που είχε το SPD³ στα 1900· έπειτα, να ξαναπιάσουν και να προχωρήσουν παραπέρα τις κατοπινές αναπτύξεις στη θεωρία και την τακτική που αναδύθηκαν από το 1903 μέχρι το 1914 στις κομματικές συζητήσεις, και μέχρι το 1920 μέσα στον πρακτικό αγώνα (ιμπεριαλισμός, συζήτηση γύρω από τη μαζική απεργία⁴, δράση των μαζών). Τότε, καθώς και στη δεκαετία του '20 αναπτύχθηκαν διάφορες αξιολογές και γόνιμες νέες ιδέες, που όμως αφορούσαν μόνο μικρές ομάδες· τώρα πια βρίσκονται διασκορπισμένες σε δυσεύρετες εφημερίδες και περιοδικά της εποχής. Και αυτό που σήμερα φέρει την επωνυμία SPD, δεν είναι παρά ένα κοινοβουλευτικό, ολόκληρο αστικό κόμμα, που επιδίωξη του είναι να ξεπεράσει το χριστιανικό κόμμα σε εθνικιστική πλειοδοσία."

Περισσότερο κι από το ζήτημα της οργάνωσης, οι εργάτες ενδιαφέρονται για το χαρακτήρα της εργασίας στο σοσιαλισμό. Τώρα, ο όρος "σοσιαλισμός" χρησιμοποιείται για διάφορα πράγματα. Όταν εμείς μιλούμε για σοσιαλισμό, εννοούμε πάντοτε ένα σύστημα ριζικά διαφορετικό από τον καπιταλισμό. Αυτό δε συμβαίνει στο ρωσικό κρατικό καπιταλισμό, παρά το ότι αυτοαποκαλείται σοσιαλισμός. Το ίδιο ισχύει και για την κρατικοποίηση ορισμένων βιομηχανικών κλάδων από την κυβέρνηση των Εργατικών στην Αγγλία —καμία σχέση με σοσιαλισμό.

Σε αυτές τις περιπτώσεις οι εργάτες παραμένουν πάντα υποτελείς, και οφείλουν να υπακούουν στις εντολές ενός διορισμένου από τα πάνω διευθυντή. Μια ριζική αλλαγή έρχεται όταν οι εργάτες γίνονται κύριοι του εργοστασίου και του μηχανισμού παραγωγής, αποφασίζοντας οι ίδιοι για την εργασία τους μέσα από συλλογικές αποφάσεις όλου του προσωπικού. Προϋπόθεση για αυτό είναι ότι η εξουσία του κεφαλαίου, εξουσία δια της

¹ Το περιοδικό *Funken* ήταν η περιοδική έκδοση μιας οργάνωσης με το ίδιο όνομα που συγκροτήθηκε από τη συνένωση του 'κύκλου *Thomas Münzer*' της Στουτγάρδης και της οργάνωσης *Neues Beginnen* του Βερολίνου. Το περιοδικό εκδιδόταν από το 1950 ως το 1959.

² Το γερμανικό κείμενο μπορεί να βρεθεί στην ακόλουθη διεύθυνση <http://marxists.org/deutsch/archiv/pannekoek/1954/11/arbeit.htm>

³ SPD. Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας.

⁴ Ως *Massenstreikdebatte* έχει γίνει γνωστή η συζήτηση γύρω από τη δυνατότητα ή μη της μαζικής πολιτικής απεργίας εντός του SPD.

οποίας το κεφάλαιο κυριαρχεί στην παραγωγή, καταργείται από την επανάσταση της εργατικής τάξης. Έτσι αίρεται η εκμετάλλευση.

Καπιταλιστική εκμετάλλευση δε σημαίνει μόνο ότι το κεφάλαιο σφετερίζεται το προϊόν της εργασίας και το μεταβάλλει σε δική του ιδιοκτησία, αφήνοντας στους εργάτες μόνο το κομμάτι το απαραίτητο για την επιβίωσή τους. Η καπιταλιστική εκμετάλλευση καθορίζει επίσης τον ειδικό χαρακτήρα που παίρνει η εργασία στον καπιταλισμό. Είναι το ξόδεμα της εργατικής δύναμης μέσα στην αδιάφορη, ποσοτική εργασία, και η μετατροπή της σε υπεραξία για το κεφάλαιο. Το ίδιο το προϊόν είναι αδιάφορο, αν μπορεί καν να πουληθεί. Το αν είναι εμπόρευμα της σειράς ή ποιότητας, το αν προκαλεί στον εργάτη χαρά ή αηδία δε παίζει κανένα ρόλο. Δε μπορεί να εκφράσει τη δημιουργικότητά του μέσα από το προϊόν· πρέπει, ξοδεύοντας μέχρι εξαντλήσεως την εργατική του δύναμη, να δώσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη υπεραξία στο κεφάλαιο. Ο άνθρωπος υποβαθμίζεται σε μια μηχανή η οποία παράγει κέρδος για το κεφάλαιο.

Η εργασία στο σοσιαλισμό χαρακτηρίζεται από την απάλειψη όλων όσων την κάνουν αφόρητη στον καπιταλισμό. Στη θέση της παραγωγής με σκοπό την άντληση υπεραξίας έρχεται η παραγωγή πραγμάτων αναγκαίων για τη ζωή, παραγωγή που είναι ταυτόχρονα η φυσική δραστηριότητα όλων των ανθρώπινων δυνάμεων, δυνατοτήτων και κλίσεων. Όταν οι εργάτες θα είναι οι κύριοι του εργοστασίου και θα κανονίζουν οι ίδιοι τα της εργασίας τους, θα ξεκινήσουν το δίχως άλλο να απομακρύνουν όλα όσα κάτω από την εξουσία του καπιταλιστή κάνουν την εργασία μια ανούσια, πληκτική ταλαιπωρία. Η αέναη επανάληψη των ίδιων κινήσεων μπορεί εύκολα να αντικατασταθεί με αυτοματισμούς. Γιατί ο καπιταλισμός δεν προχωρά ήδη σε αυτήν την αντικατάσταση; Επειδή του είναι υπεραρκετό να εξουτελιζει τη φτηνή εργασία μετατρέποντάς τη σε αυτόματο μηχάνημα. Είναι επίσης αυτονόητο ότι οι εργάτες δε θα ταλαιπωρούνται με πεπαλαιωμένα εργαλεία και μη-παραγωγικές μεθόδους, αλλά θα προχωρούν συνεχώς στην εισαγωγή νέων τεχνικών στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι ο αναγκαίος χρόνος εργασίας θα μειωθεί σημαντικά. Σε αυτό ας προστεθεί ότι όλη η εργατική δύναμη που σήμερα χρησιμοποιείται για την πολεμική παραγωγή αλλά και για τις πολυτέλειες και απολαύσεις της άρχουσας τάξης, θα απελευθερωθεί για να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τις κοινωνικές ανάγκες.

Στο γράμμα του που δημοσιεύεται στο τεύχος του Αυγούστου του *Funken* ο Paul Frölich αναφέρεται σε έναν άλλον παράγοντα υποβάθμισης του εργαζομένου στον καπιταλισμό. Με την ανάπτυξη της τεχνικής και τον όλο και μεγαλύτερο καταμερισμό της εργασίας, οι άνθρωποι μετατρέπονται σε "εργαλεία δίχως προσοχή, δίχως συνείδηση, σε νεκρά τμήματα μιας γιγάντιας μηχανής". "Δεν έχουν γνώση ούτε της λειτουργίας, ούτε του σκοπού του προϊόντος που παράγουνε". "Ο κάθε άνθρωπος γίνεται όλο και περισσότερο μέρος μιας οργανικής ολότητας. Όπως και το προϊόν του, κατακερματίζεται." Πράγματι αυτή είναι μια ακόμα συνθήκη που μετατρέπει την εργασία σε τυραννία στον καπιταλισμό. Ο χαρακτήρας αυτής της συνθήκης φωτίζεται καλύτερα όταν την δούμε σε σύγκριση με τη εργασία στις βιοτεχνίες του μεσαίωνα. Εκεί ο τεχνίτης ήταν κάτοχος των εργαλείων του, των μέσων παραγωγής, και μπορούσε να τα χρησιμοποιούσε σύμφωνα με ένα κάποιο πλάνο. Εκτός αυτού, ας σκεφτούμε ότι στον καπιταλισμό ο καταμερισμός της εργασίας γίνεται με σκοπό το μεγαλύτερο κέρδος, και εφαρμόζεται πολύ παραπέρα από το τεχνικά αναγκαίο.

Όμως, καταμερισμός της εργασίας ως τεχνική-οργανωτική δομή σημαίνει ταυτόχρονα και συνεργασία. Οι μεγάλες μηχανές και τα μεγάλα εργοστάσια δε μπορούν να τεθούν σε λειτουργία παρά από έναν μεγάλο αριθμό εργατών. Όταν εδώ μιλούμε για εργάτες, εννοούμε φυσικά όλους όσοι εργάζονται μαζί, συμπεριλαμβανομένου και του τεχνικού προσωπικού. Αυτό σήμερα επιτελείται υπό την εξουσία του κεφαλαίου. Στο σοσιαλισμό θα επιτελείται σύμφωνα τις αποφάσεις και τη βούληση της κοινότητας των εργαζομένων, του προσωπικού. Αυτοί που θα εκτελούν, αυτοί και θα αποφασίζουν. Ως μέλος της κοινωνίας κάθε άτομο δε

θα συμμετέχει μόνο στην επιτέλεση της εργασίας του, αλλά και στο σχεδιασμό, την οργάνωση, την πνευματική καθοδήγηση. Όταν ο καπιταλιστής έχει την εξουσία και τη δυνατότητα εποπτείας του όλου, συμβαίνει αυτό που λέει ο Frölich: οι μεμονωμένοι εργάτες, και αυτοί του τεχνικού προσωπικού, εργάζονται τυφλά, χωρίς να ξέρουν τι παράγουν. Όταν όμως σχεδιάζει, αποφασίζει και πραγματώνει η ίδια η κοινότητα [των εργατών] την οργάνωση της εργασίας, τότε αυτή έχει την εποπτεία, και γνωρίζει τι παράγει. Και κάθε μέλος της κοινότητας, καθώς συμμετέχει στις συζητήσεις, τις αποφάσεις και την εκτέλεση, συμμετέχει και σε αυτή τη γνώση. Ότι κάτι αποτελεί μέρος μιας οργανικής ολότητας δεν είναι κάτι κακό, αλλά κάτι το ευτυχές. Δεν πρόκειται για υποβάθμιση της προσωπικότητας, αλλά για την εξύψωσή της. Ο κοινωνικοποιημένος άνθρωπος δεν είναι ένα εκφυλισμένο, υποβαθμισμένο ον, αλλά η ύψιστη μορφή της ανθρωπότητας. Είναι ο νέος άνθρωπος του μέλλοντος, ο φορέας ενός ανώτερου πολιτισμού.

Είναι προφανές ότι μέσα από την καινούργια οργάνωση της εργασίας επαναστατικοποιούνται τα θεμέλια κάθε αίσθησης, σκέψης και πράξης των ανθρώπων. Από τη συνεχή αλληλεπίδραση στα κοινά καθήκοντα δημιουργείται ένα όλο και ισχυρότερο αίσθημα κοινότητας, που κυριαρχεί όλο και περισσότερο στη φύση των ανθρώπων. Πρόκειται για την ανάπτυξη της αλληλεγγύης, που πρωτύτερα άνηζε στην ταξική πάλη, και η οποία στους δύσκολους αγώνες που βρίσκονται μπροστά μας για την κατάργηση της κυριαρχίας του κεφαλαίου, θα μεταβάλλεται σε μόνιμο χαρακτηριστικό των εργατών.

Τέλος, είναι αμφίβολο το αν η εργασία, δηλαδή η ανθρώπινη δραστηριότητα, θα ονομάζεται ακόμα 'εργασία' στο σοσιαλισμό. Στον καπιταλισμό υπάρχει μια ριζική διαφορά ανάμεσα σε εργασία και ελεύθερο χρόνο. Τη στιγμή που τελειώνει το ξεζούμισμα της καταναγκαστικής μισθωτής εργασίας, αρχίζει η ελεύθερη ζωή. Όταν όμως μέσω της ανόδου της παραγωγικότητας τα πάντα θα διασφαλίζονται με μικρότερη προσπάθεια, οι δραστηριότητες των ανθρώπων θα προσανατολίζονται προς την παραγωγή έργων που θα κάνουν τη ζωή πλουσιότερη και τη γη ομορφότερη. Εκεί που τέτοιες ιδέες θα απασχολούν συνεχώς τα μυαλά των ανθρώπων, η αντίθεση ανάμεσα σε εργασία και ελεύθερο χρόνο θα αρχίσει να διαλύεται μέσα στη δραστηριότητα της ανοικοδόμησης ενός καινούργιου κόσμου.